

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

ABDULLA AVLONIY

HAYOTI VA IJODINI O‘RGANISH BO‘YICHA

Dastur va uslubiy qo‘llanma

Toshkent – 2020

Mazkur dastur va uslubiy qo‘llanma buyuk ma’rifatparvar Abdulla Avloniy hayot yo‘li, ijodi va qizg‘in ijtimoiy faoliyatini oliy ta’lim muassasalarida o‘qitish maqsadida tayyorlangan.

Unda Abdulla Avloniy faoliyatining barcha jihatlari qamrab olingan. Adibning tarjimai holi, ijodiy merosiga doir birlamchi manbalardan foydalanilgan. Uning she’rlari, publitsistik maqolalari, ma’rifiy-badiiy asarlari, shuningdek, ularda ilgari surilgan ijtimoiy-falsafiy, badiiy-estetik g‘oyalarni talaba yoshlarga sodda va tushunarli tarzda yetkazish uslubiy qo‘llanmaning asosiy maqsadi etib belgilangan.

Dastur va uslubiy qo‘llanma Abdulla Avloniy hayoti va ijodini o‘rganish yuzasidan o‘quv mashg‘ulotlarini olib boruvchi oliy ta’lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari uchun mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir:

Shuhrat Sirojiddinov,
filologiya fanlari doktori,
professor

Tuzuvchi:

Uzoq Jo‘raqulov,
filologiya fanlari doktori,
professor

Taqrizchilar:

Sulton Normamatov,
filologiya fanlari doktori, dotsent
Suvon Meliyev,
filologiya fanlari nomzodi

Mazkur uslubiy qo‘llanma Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2020-yil 21-avgustdagi 1-sonli yig‘ilishida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan.

I. KIRISH

Abdulla Avloniy hayoti va ijodini o'qitish bo'yicha dastur oliy ta'lim muassasalari uchun mo'ljallangan. Unda mazkur kusning maqsadi, vazifalari va mazmuni ifodalangan bo'lib, Avloniy hayoti va ijodi, siyosiy-ijtimoiy faoliyati, publitsistik mahorati, maktab-maorif, madaniyat sohasida amalga oshirgan ishlari yoritilgan. Ularni singdirish dasturda belgilangan mavzular bo'yicha o'tiladigan turkum mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi.

II. FAKULTATIV O'QUV KURSINING MAQSADI

Talaba-yoshlarda milliy qadriyatlarga hurmat ruhini tarbiyalash, ulug' ajdodlarimiz bosib o'tgan hayot yo'lini o'rnak sifatida ko'rsatish, Avloniy hayoti va ijodini o'rganishning zaruriyatini tushuntirish, jadid ma'rifatparvarlarining milliy g'oya targ'ibotidagi o'rnini birgina Avloniy faoliyati misolida ochib berish, Avloniyning bugungi milliy ma'naviyatimiz, boy madaniy merosimiz xazinasida tutgan o'rnini, qadr-qimmatini asoslashdan iborat.

III. FAKULTATIV O'QUV KURSINING VAZIFALARI

- XX asr boshlaridagi Turkistonda kechgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda Avloniyning tutgan o'rni va mavqeyini ochib berish;
- Abdulla Avloniy hayoti va ijodiga doir muhim ma'lumotlarni tarixiy dalillar asosida xolisona yoritib berish;
- Avloniyning maktab-maorif, publitsistika, matbaa ishlaridagi faoliyatini atroflicha ochib berish;
- Bugungi istiqlolning kurtagi dastlab Avloniy kabi ma'rifatparvar ajdodlarimiz ko'ksida nish urib yetilganligiga e'tiborni qaratish;
- Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ma'rifat va taraqqiyotga boshlash yo'lida Avloniy faoliyatidan, asarlaridan foydalanishni targ'ib etish;
- Avloniy hayot yo'li va faoliyati asosi bo'lgan Jasorat, sadoqat, mardlik, fidoyilik, ma'rifatparvarlik, erkparvarlik, to'g'riso'zlik, adolatlilik kabi fazilatlarining ma'naviy-axloqiy mohiyati va bugungi kun yoshlari kamolotidagi ahamiyatini tushuntirish;
- Avloniyning adib sifatida yaratgan ijod mahsullari, tarjimalari, tanqidiy maqolalari mohiyatini, ma'no-mazmunini, g'oyaviy maqsadlarini bugungi kun nuqtayi nazaridan kelib chiqib tahlil qilish.

IV. FAKULTATIV O'QUV KURSINI O'ZLASHTIRISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR:

- Jadidchilik harakatining, xususan, Avloniy faoliyatining bugungi milliy mafkuramiz bilan hamohang jihatlarini anglab yetishlari;

- Avloniy hayoti va ijodi yuzasidan ma’lumotga ega bo’lishlari, o’zlashtirgan bilimlarni to’g’ri mushohada eta olishlari;
- Avloniyning publitsistik faoliyati, jumladan, ijtimoiy-siyosiy, ma’rifiy mavzudagi maqolalari bilan tanishish, ularda aks ettirilgan g’oyalarni talqin qila olishlari;
- Avloniyning adib sifatidagi qiyofasini ochib beruvchi asarlarini o’rganish;
- Avloniy muharrirligida nashr etilgan “Samarqand” gazetasi hamda “Oyina” jurnali materiallari bilan tanishish, ularning milliy matbuotdagi o’rni haqida tasavvurga ega bo’lishlari.

V. FAKULTATIV O‘QUV KURSINING BOSHQA FANLAR BILAN BOG‘LIQLIGI

Fakultativ o‘quv kursi – “Milliy uyg‘onish adabiyoti”, “O‘zbek adabiyoti tarixi”, “Pedagogika”, “Tarix”, “Madaniyatshunoslik”, “Milliy matbuot”, “Siyosatshunoslik”, “Milliy g‘oya va mafkura” va ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o‘zaro aloqador hisoblanadi.

VI. FAKULTATIV O‘QUV KURSINING HAJMI VA MAZMUNI

Fakultativ o‘quv kursining hajmi:

№	Mashg‘ulot turi	Ajratilgan soat
1.	Ma’ruza	8
2.	Muloqot	4
3.	Munozara	4
4.	Taqdimot	4
JAMI:		20

Mashg‘ulotlarning mavzulari, mazmuni, kutiladigan natija va ularga ajratilgan soatlarning miqdori:

	Mavzular	Mazmuni	Kutiladigan natija	Soat
MA’RUZALAR				8
1.	Abdulla Avloniy hayoti va ijodi	Abdulla Avloniy hayoti va ijodi, u yashagan davr ijtimoiy-siyosiy jarayonlari haqida ma’lumot beriladi. Avloniy ijodini o’rganishning ahamiyati tushuntiriladi.	Jadidchilik harakati mazmuni haqida Abdulla Avloniy hayoti va ijodi misolida tushuncha hosil qiladilar, Ijodkor dunyoqarashi kengayishida muhim ta’sir ko’rsatgan omillar haqida xulosa chiqarish ko’nikmalari hosil bo’ladi.	2

2.	Avloniyning maorif sohasidagi faoliyati. Avloniy darsliklari	O'tgan asr boshlari Turkistonda mavjud yangi usul maktablari tashkil etishda Avloniyning roli yoritib beriladi. Avloniyning pedagoglik faoliyati, darsliklari haqida ma'lumot beriladi.	XX asr boshlaridagi milliy pedagogikamizning tamal toshini qo'yishda Avloniy amalga oshirgan ishlar, yangi usul maktablaridagi darsliklarning o'ziga xos tomonlari, o'qitish tizimi, hukumat va mahalliy xalq munosabati kabi masalalarni anglab yetadilar	2
3.	Avloniy va matbuot	Abdulla Avloniyning publitsistik faoliyati, maqola va xabarlari, bilan tanishtiriladi. Avloniy publitsistikasining o'ziga xos jihatlari, unda aks ettirilgan g'oyalar, tahlil qilinadi.	Abdulla Avloniy publitsistikasi to'raligicha Istiqlol ruhi, maqsadlari bilan yo'g'rilganligi, millat manfaati uchun xizmat qilganligi haqida tasavvurga ega bo'ladilar.	2
4.	Abdulla Avloniyning siyosiy-ijtimoiy qarashlari. Avloniy va milliy g'oya targ'iboti	Milliy mustaqillikka erishish uchun Avloniy tanlagan siyosiy-mafkuraviy yo'l, idora usuli, Turkiston muxtoriyatining tashkil etilishi, Avloniyning diplomatik faoliyati, huquqiy qarashlari tahlil qilinadi.	Avloniyning siyosiy-ijtimoiy qarashlari, siyosiy jarayonlardagi tutgan o'rni, Turkiston muxtoriyatining tashkil etilishi, Avloniyning diplomatik faoliyati, huquqiy qarashlarini bugungi kun nuqtai nazaridan baholash ko'nikmasiga ega bo'ladilar.	2
SUHBAT-MULOQOTLAR				4
1.	Abdulla Avloniy va Turkistonda jadidchilikning shakllanishi	Turkistonda "jadid" nomini olgan ziyoli qatlam XX asrning birinchi 10 yilligida shakllanishi, Turkiston jadidchiligining asosini Toshkent, Samarqand, Buxoro va Qo'qon shaharlari va atrofidagi ma'rifatparvarlar tashkil etgani, ayniqsa, u	Gasprinskiyning Turkiston ziyolilariga, xususan, Avloniyga ko'rsatgan ta'siri, Avloniyning davr ijtimoiy-siyosiy jarayonlaridan boxabar bo'lishida "Tarjimon" gazetasining o'rni, ushbu ikki ma'rifatparvarning "til birligi" masalasidagi qarashlari, Gasprinskiy g'oyalarini Turkistonda keng yoyishda Avloniyning xizmatlari	2

		nashr qilgan “Tarjimon” gazetasi muhim rol o‘ynagani, Avloniyning 1899-yili haj qilish uchun sayohatga chiqishi va islohotchilik g‘oyalari bilan tanishganligi, Avloniyning publit-sistik faoliyati turli maqolalarida o‘z ifodasini topgani, uning adabiy, pedagogik faoliyati tahlil qilinadi.	to‘g‘risida yangi bilimlarga ega bo‘lishadi.	
2.	“Avloniya kutubxonasi” va kitobxonlik	Kutubxonaning ziyolilar va ilm ahliga foydasi behad ulkan bo‘lganligi, u Avloniyning keyingi faoliyati tushuntiriladi. Ushbu kutubxonada Rossiya va xorijda nashr etilgan 225 jild kitoblar, gazeta-jurnallar, ensiklopediya, lug‘atlar, xarita va atlaslar ham o‘rin olganligi haqida ma’lumot berib o‘tadi.	Abdulla Avloniy hayoti va ijodi to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘ladi. Avloniy hayotini o‘rganishning maqsad va mohiyatidan hamda mamlakatimizda san’at va adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo‘ladi. Talabada jadidchilik harakati, jadidlarning milliy hurriyat yo‘lidagi jasoratini xolisona baholash ko‘nikmalari paydo bo‘ladi.	2
MUNOZARALAR				4
1.	Avloniyning matbuotdagi faoliyati	Mashg‘ulot avvalida Avloniyning matbuot sohasiga kirib kelshida turtki bo‘lgan omillar, Turkistondagi vaqqli matbuotning ahamiyati, dastlabki ildizlari masalalariga to‘xtalinadi. Shundan so‘ng 1913 yil 20 avgustda Avloniy muharrirligida nashr etilgan ilk milliy	Turkistondagi vaqqli matbuot sahifalaridagi muhim ilmiy-ma’rifiy maqola, sayohatnoma, xabarlarining qiymati, “Oyina” Avloniyning ma’rifatchilik g‘oyalari keng yoyishda asosiy minbar vazifasini ham o‘taganligi to‘g‘risida yangi bilimlarga ega bo‘lishadi.	2

		jurnal “Oyina”ning faoliyati, jurnalning yuzaga kelishida Avloniyning ruhlantirgan omil dastlabki tatar jurnali “Mir’ot” (“Oyina”) bo‘lganligi ta’kidlanadi.		
2.	Avloniy asarlarining tarbiyaviy ahamiyati	Avloniy asarlarining asosiy mohiyatini, g‘oyaviy maqsadlarini bayon qilib beriladi. “Advokatlik osonmi”, “Pinak” dramalarining o‘z davrida juda zarur vaqtda yaratilganligi, Turkistonning barcha shaharlarida sahnalashtirilganligi, dramaning ko‘plab boshqa dramalarning yaratilishiga turtki bo‘lganligini izohlab o‘tiladi.	Yoshlar ushbu dramani o‘rganish davomida inson faqatgina moddiy boylik bilan yashay olmasligi, unda ma’naviy, jismoniy hamda ruhiy boylik ham bo‘lishi lozimligini anglab yetadilar, dramadagi har bir obraz tabiati orqali o‘sha davr ijtimoiy muhiti, insonlar dunyoqarashi, axloqi to‘g‘ri-sida xulosalar chiqarishadi. Dramadagi obrazlar orqali jamiyatdagi ilmlilar bilan ilmsizlar, ma’rifatlilar bilan johillar, ogohlar bilan loqaydlar o‘rtasidagi kursh tasvirlanganligini anglab yetadilar.	2
TAQDIMOT				4
1.	Avloniy darsliklari	Avloniy jadid maktablari tashkil etish bilan bir qatorda, ushbu maktablarda o‘qitish uchun bir qator darsliklar yozganligi xususida ma’lumot berib o‘tiladi. Avloniyning nima sababdan geografiyaga ko‘p urg‘u berganligi izohlanadi.	Turkistonda usuli jadid maktablarining tashkil topishi, an’anaviy o‘qitish tizimidan farqli jihatlari, Avloniy ochgan maktablar, darsliklar, imtihon jarayoni, qadimchi ulamolar ta’qibi va rus hukumati tazyiqiga uchragan maktablar xususida o‘z bilimlarini oshirib boradilar.	2
2.	Avloniy – adib	Avloniyning adib sifatidagi faoliyati	Avloniy tarjimalari badiiyati, jahon adabiyoti	2

	yoritib beriladi. Avloniy adabiyot va san'atga katta e'tibor qaratganligi to'g'risida fikr-mulohazalar bildiriladi.	namunalariga bo'lgan qiziqishi, fransuz adabiyotiga xos muammolarga o'zbek ziyolilarini jalb etishni maqsad qilganligini anglab yetadi.	
--	---	---	--

**VII. “ABDULLA AVLONIY HAYOTI VA IJODI” KURSINI
O‘QITISHNING O‘QUV-USLUBIY TA‘MINOTI
“ABDULLA AVLONIY HAYOTI VA IJODI” KURSINING
SILLABUSI**

Fanning qisqacha tavsifi					
OTMning nomi va joylashgan manzili:					
Kafedra:	O‘zbek tili va adabiyoti				
Ta’lim sohasi va yo‘nalishi:					
Fanni (kursni) olib boradigan o‘qituvchi to‘g‘risida ma’lumot:	e-mail:				
Dars vaqti va joyi:	Kursning davomiyligi:				
Individual grafik asosida ishlash vaqti:					
Fanga ajratilgan Soatlar	Auditoriya soatlari			Mustaqil ta’lim:	30
	Ma’ruza:	8	Seminar	12	
Fanning boshqa fanlar bilan bog‘liqligi (prerekvizitlari):	Fakultativ o‘quv kursi – “Milliy uyg‘onish adabiyoti”, “O‘zbek adabiyoti tarixi”, “Pedagogika”, “Tarix”, “Madaniyatshunoslik”, “Milliy matbuot”. “Siyosatshunoslik”, “Milliy g‘oya va mafkura” va ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o‘zaro aloqador hisoblanadi.				
Fanning mazmuni					
Kursning maqsad va vazifasi:	Fanning asosiy maqsadi – Talaba-yoshlarda milliy qadriyatlarga hurmat ruhini tarbiyalash, ulug‘ ajdodlarimiz bosib o‘tgan hayot yo‘lini o‘rnak sifatida ko‘rsatish, Avloniy hayoti va ijodini o‘rganishning zaruriyatini tushuntirish, jadid ma’rifatparvarlarining milliy g‘oya targ‘ibotidagi o‘rnini				

	<p>birgina Avloniy faoliyati misolida ochib berish, Avloniyning bugungi milliy ma'naviyatimiz, boy madaniy merosimiz xazinasida tutgan o'rnini, qadr-qimmatini asoslashdan iborat.</p> <p>Fanning vazifasi:</p> <ul style="list-style-type: none"> – XX asr boshlaridagi Turkistonda kechgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda Avloniyning tutgan o'rnini va mavqeyini ochib berish; – Abdulla Avloniy hayoti va ijodiga doir muhim ma'lumotlarni tarixiy dalillar asosida xolisona yoritib berish; – Avloniyning maktab-maorif, publitsistika, matbaa ishlaridagi faoliyatini atroflicha ochib berish; <p>Avloniy hayot yo'li va faoliyati asosi bo'lgan Jasorat, sadoqat, mardlik, fidoyilik, ma'rifatparvarlik, erkparvarlik, to'g'riso'zlik, adolatlilik kabi fazilatlarining ma'navi-axloqiy mohiyati va bugungi kun yoshlari kamolotidagi ahamiyatini tushuntirish.</p>				
Talabalar uchun talablar	<p>Fakultativ kursni o'zlashtirish jarayonida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> – jadidchilik harakatining mohiyati; – Avloniyning hayoti va faoliyati; – yangi o'zbek adabiyotining shakllanishiga xos xususiyatlari <i>haqida tasavvurga ega bo'lishi</i>; – jadidchilik harakatining kelib chiqish sabablari; – jadidchilikning asosiy yo'nalishlari; – Avloniy hayot yo'li; – Avloniy ijodi; – yangi adabiyotning shakllanishida matbuotning o'rnini <i>bilishi va ulardan foydalana olishi</i>; – jadidchilikning O'zbekiston ijtimoiy-siyosiy hayotidagi rolini tushuntira bilish; – jadidchilik harakati vakillarining hayoti va ijodini o'rganilish darajasini tahlil qila olish; – adabiyotning ijtimoiy mohiyatini tushuntira bilish; – jadidchilik harakatining shakllanishiga sabab omillarni izohlay olish <i>ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak</i>. 				
Elektron pochta orqali munosabatlar tartibi	<p>Professor-o'qituvchi va talaba o'rtasidagi aloqa elektron pochta orqali ham amalga oshirilishi mumkin.</p>				
<p>Sillabus taqvim: O'tiladigan mavzular ro'yxati:</p>					
№	Mavzular	Ma'ruza	Suhbat-muloqot	Munozara	Taqdimot
1	Jadidchilik harakatining shakllanishi va tadriji.	2 soat			

	Abdulla Avloniy hayoti va ijodi				
2	Avloniyning maorif sohasidagi faoliyati. Avloniy darsliklari	2 soat			
3	Avloniy va matbuot	2 soat			
4	Abdulla Avloniyning siyosiy-ijtimoiy qarashlari. Avloniy va milliy g'oya targ'iboti	2 soat			
5	Abdulla Avloniy va Turkistonda jadidchilikning shakllanishi		2 soat		
6	"Avloniya kutubxonasi" va kitobxonlik		2 soat		
7	Avloniyning "Oyina" jurnali			2 soat	
8	"Advokatlik osonmi", "Pinak" dramasi tarbiyaviy ahamiyati			2 soat	
9	Avloniy darsliklari				2 soat
10	Avloniy – adib				2 soat
Jami:		8 soat	4 soat	4 soat	4 soat
Asosiy adabiyotlar:		1. Авлоний. Тошкент тонги, Т., 1979, 373-бет. 2. Абдулла Авлоний. Адабиёт ёхуд миллий шеърлар, ифодаи махсуса, 1-жуз, 1-табъ, Ильин литогр., 1-3-бетлар. 3. Абдулла Авлоний. Адабиёт ёхуд миллий шеърлар, ифодаи махсуса, 1-жуз, 1-табъ, Ильин литогр., 1-3-бетлар. 4. А.Авлоний. Афғон саёхати, қўлёзма,, 64-бет. 5. Проф. А.Авлоний. Адабиёт хрестоматияси, Т., 1933, 378-бет.			
Qo'shimcha adabiyotlar:		1. Зиё Саид. Танланган асарлар, Ғафур Ғулум нашриёти, Т., 1974, 44-бет. 2. Ш.Ризаев, Жадид драмаси, Т.. "Шарқ", 1997, 63-71-бетлар. 3. А.Самойлович. Драматическая литература сартов, Петроград, 1917, 3 4. Тавалло. Равнакул ислом, Т., "Фан", 1993, 53-бет. 5. Улуғ Туркистон" газетаси, 1917 йил, 10-			

	сон 6. Проблемы просвещения в мировой литературе, “Наука”, М., 1968. 7. Навоий. Хамса, ЎзФА нашриёти, Т., 1960 33-бет 8. Навоий. Хамса, ЎзФА нашриёти, Т., 1960, 81-бет. 9. В.Г.Белинский. Адабий орзулар, Ғафур Ғулом нашриёти, Т., 1977, 97-бет. 10. “Туркистон вилоятининг газети”, 1913, 98-бет. 11. Сиддиқий. Айнул адаб, Самарқанд, 1916, 21-бет. 12. Турсункул (Раҳим Ҳошим). Сиддиқий тўғрисида мулоҳазалар, “Маориф ва ўқитғучи” ж., 1928, 3-сон. 13. А.З. Влидий Тўғон. Бугунги турк эли Туркистон ва яқин тархи, 1-жлд, 2-нашри, Истанбул, 1981, 586-бет. 14. Абдурауф Фитрат. Чин севиш, Т. 1996, 46-б. 15. “Туркистон вилоятининг газети”, 1910, 39-сон.
Fan dasturning informatsion-uslubiy ta’minoti	1. www.ziyonet.uz 2. www.e-tarix.uz 3. www.ziyouz.com

“ABDULLA AVLONIY HAYOTI VA IJODI” KURSINI O‘QITISHNING MA’RUZA TEXNOLOGIYASI

Vaqt: 2 soat	Talabalar soni ___ nafar
O‘quv mashg‘ulotining shakli	Muammoli ma’ruza
Ma’ruza mashg‘ulotining rejasi	
O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: O‘zbek jaded adabiyoti vakillari, ularning ijod, maorif publitsistika sohasidagi faoliyati xususida ma'lumot berishdan iboratdir.	
Pedagogik vazifalar: - o‘zbek tanqididagi yangilanish bilan bog‘liq jarayonlarni tanishtirish; - o‘zbek tanqidida faollashgan jarayonlarning turlari bilan tanishtirish; - soha taraqqiyoti va rivojini ko‘rsatib berish;	O‘quv faoliyatining natijalari. <i>Talaba:</i> - o‘zbek tanqidining yangilanishi masalasiga tavsif beradi; - tanqid ilmiga xos hodisalarning mohiyatini aytib beradi va izohlaydi; - terminlarni tasnifi orqali guruhlarga

	ajratadi.
O'qitish uslubi va texnikasi	Vizual ma'ruza, blits-so'rov, bayon qilish, klaster, "BBB" texnikasi
O'qitish vositalari	Ma'ruzalar matni, E-board, tarqatma materiallar, grafik organayzerlar
O'qitish shakli	Jamoa va guruh bo'lib ishlash
O'qitish shart-sharoiti	Elektron doska bilan jihozlangan xona

MA'RUZA MASHG'ULOTINING TEXNOLOGIK XARITASI

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish. 10 daqiqa	<p>O'qituvchi mashg'ulot mavzusini e'lon qiladi. Dars maqsadini aniq tushuntiradi, har bir bosqich uchun ajratilgan vaqt hajmini aniqlaydi, darsdan kutilayotgan natijalarni eslatadi.</p>	<p>Talabalar mashg'ulot mavzusi hamda bosqichlari, qoidalari, kutilayotgan natijalarni aniq tushunib oladilar. Jamoaviy ta'limiy faoliyatga tayyor bo'ladilar, mavzuga nisbatan qiziqish shakllanadi.</p>
2-bosqich. Asosiy bosqich. 55 daqiqa	<p>Ma'ruza mashg'uloti rejasi va tuzilishiga muvofiq ta'lim jarayonini tashkil qiladi.</p> <p>Tanqid, munaqqid, adabiy jarayon tushunchisi bilan tanishtiradi. Tanqidagi o'zgarishni tushuntiradi. Badiiy matni baholash usullarini izohlaydi.</p> <p>(ma'ruza matni tayanch o'quv axborotida keltiriladi).</p> <p>Ma'ruzani bayon qilish davomida interfaol o'qitish usullarini qo'llash orqali talabalarni faollashtirishga erishadi, talabalarga muammoli savollar bilan</p>	<p>Mashg'ulot mavzusi bo'yicha nimalarni bilishlari, nimalarni bilishni istashlari aniqlashtirib olinadi va bunda jadvalning 3-ustuni darsning yakuniy bosqichida to'ldiriladi. Talabalarda ta'limiy faoliyatga nisbatan motivatsiya rivojlanadi, o'quv-bilish faoliyatlari to'g'ri rejalashtiriladi. Ularda ta'limiy maqsadlar asosida hamkorlikda ishlash, izlanish ko'nikmalari tarkib topadi.</p> <p>Talabalar o'qituvchi tomonidan berilgan muammoli savollarga shaxsiy fikr, nuqtayi nazarlaridan kelib chiqqan holda, erkin fikr bildiradilar.</p>

	murojaat qiladi.	<p>O'rganayotgan muammo yuzasidan shaxsiy fikr, munosabat tarkib topadi, talabalar faollashadi.</p> <p>Taqdimotda keltirilayotgan ma'ruza matnini tezislar shaklida yozib oladilar.</p> <p>Talabalar faol hamkorlikda ta'lim olishni o'rganadilar, ularda onglilik va mas'uliyatlilik kabi kasbiy sifatlar shakllanadi.</p> <p>Refleksiya bosqichida talabalar o'qituvchi tomonidan berilgan muammoli savollar xususida fikrlaydilar, o'z nuqtayi nazarlarini bildiradilar.</p>
3-yakuniy bosqich. 10 daqiqa	Talabalar tomonidan ma'ruzada keltirilgan o'quv axborotining o'zlashtirilganlik darajasini aniqlash maqsadida mavzuga oid kichik esse yozish topshirig'i beriladi. Ilmiy axborot muhokama qilinadi.	Ilmiy axborot yozishda faol ishtirok etadilar.
Mustaqil ta'lim uchun topshiriq. 5 daqiqa	Mavzuni to'liq o'zlashtirish, muloqot vositalarining har biriga misollar tayyorlab kelish.	Mavzu bo'yicha maqola tayyorlaydilar.

VII. KURS YUZASIDAN MASHG'ULOTLAR VA MUSTAQIL TA'LIM YUZASIDAN KO'RSATMALAR

O'qitishda kasbiy yo'naltirilganlikni amalga oshirishdagi faoliyati.

Ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash yuzasidan o'qituvchining amaliy faoliyati quyidagi bosqichlar:

- innovatsion texnologiyalarning metodologik asoslarini o'zlashtirgan holda uni pedagogik amaliyotda qo'llash yo'llarini belgilash;

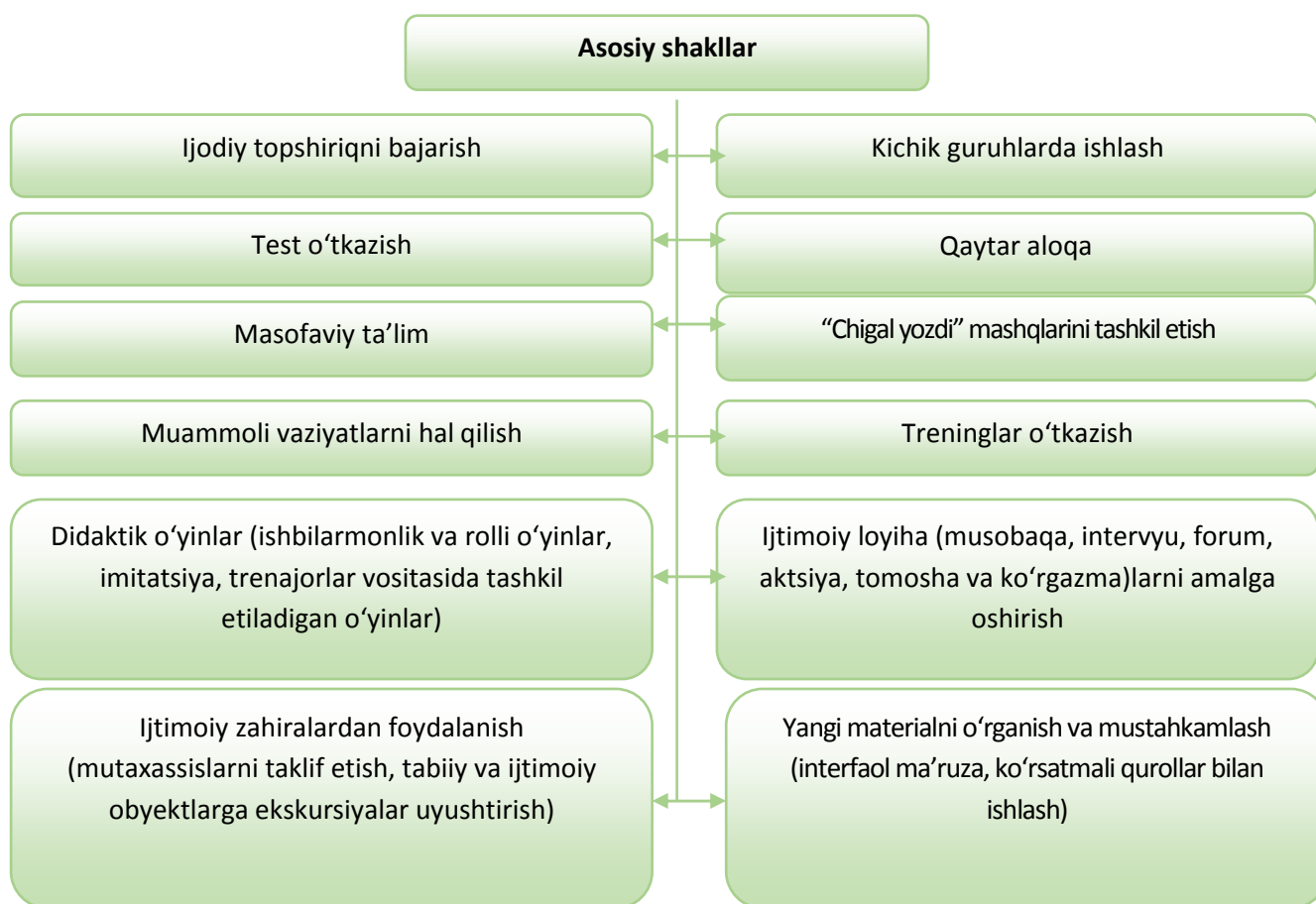
- innovatsion texnologiyalar talablari asosida ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalash;

- o'qitishning barcha shakllari: ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari, auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar, mustaqil ta'limning didaktik maqsadlarini e'tiborga olgan holda innovatsion texnologiyalarni tanlash va joriy etish;

- o'qitishning asosiy shakllari bo'lgan ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida o'rganiladigan mavzuning mazmunini e'tiborga olgan holda, axborot-kommunikatsion va pedagogik innovatsiyalarni uyg'unlashtirish va amalda qo'llash;

- mazkur jarayondan olingan natijalarni tahlil qilish, umumlashtirish, talabalarning bilim, ko'nikma va malakalaridagi bo'shliqni aniqlash, ularni bartaraf etish yo'llarini belgilashdan iborat.

Ta'lim tizimida interfaol ta'lim texnologiyalarining quyidagi shakllari mavjud:

Ta'lim innovatsiyalari bir necha turga ajratiladi:

1. Faoliyat yo'nalishiga ko'ra: pedagogik jarayonda yoki ta'lim tizimini boshqarishda qo'llaniladigan innovatsiyalar.
2. Kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra: radikal, modifikatsiyalangan hamda kombinatsiyalangan innovatsiyalar.
3. O'zgarishlarning ko'lamiga ko'ra: tarmoq (lokal), modul va tizim innovatsiyalari.
4. Kelib chiqish manbasiga ko'ra: jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o'zlashtirilgan innovatsiyalar.

Zamonaviy sharoitda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li – bu mashg'ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish.

“**Interfaol**” tushunchasi ingliz tilida “interact” (rus tilida “interaktiv”) “inter” – o'zaro, ikki taraflama, “act” – *harakat qilmoq, ish ko'rmoq* kabi ma'nolarni anglatadi.

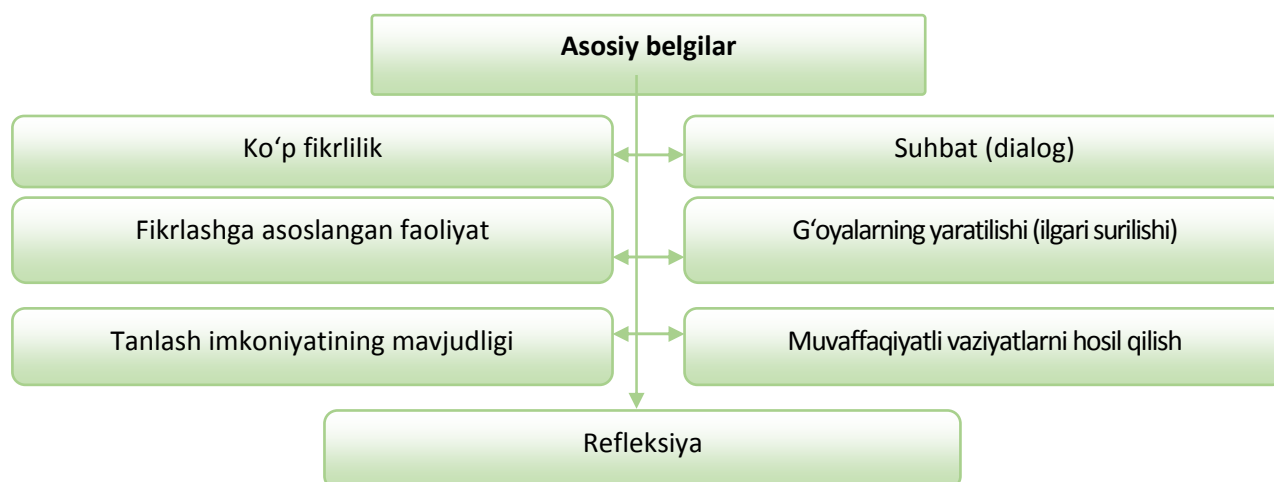
Interfaol ta'lim – ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim hisoblanadi.

Interfaollik ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaliklaridir.

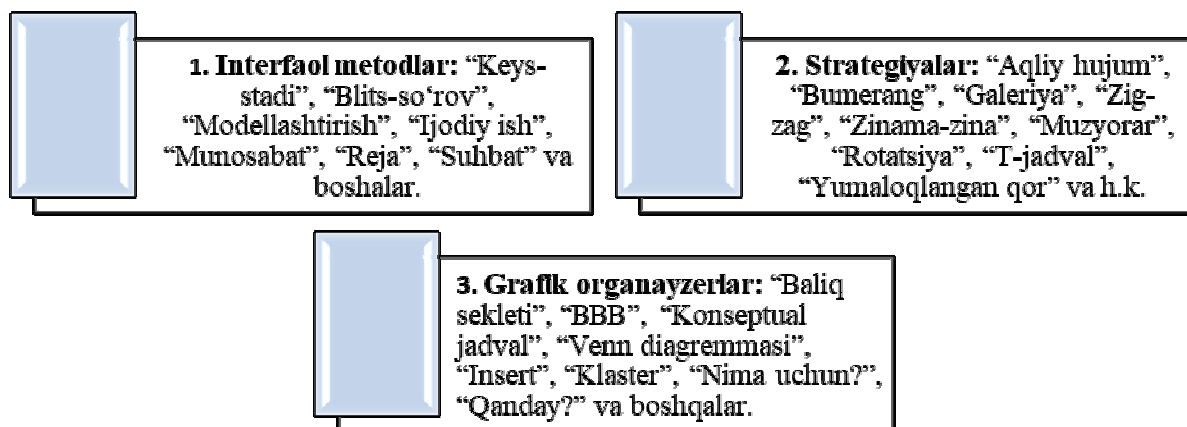
Mantiqiy nuqtayi nazardan, interfaollik, eng avvalo, ijtimoiy subyektlarning suhbat, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyat olib borishlarini ifodalaydi.

An'anaviy ta'limda ham, tabiiy ravishda, suhbat asosini axborot tashkil etadi. Ammo axborot uzatishning asosiy manbai o'qituvchining tajribasi bo'lib, bu jarayonda u yetakchilik, dominantlik qiladi, ya'ni u darsning asosiy vaqtida bilimlarni og'zaki tarzida talaba (magistrant)larga yetkazib berishga intiladi. Faollik ko'rsatish talabagagina xos bo'lib, talaba (magistrant)lar bu vaziyatda sust tinglovchi bo'lib qoladi. Ularning asosiy vazifasi o'qituvchini tinglash, zarur o'rinlarda yozish, savollar bilan murojaat qilinganida javob qaytarish, kam holatlarda, ruxsat etilganidagina so'zlashdan iboratdir.

Interfaol ta'limning asosiy belgilari

Bugungi kunda respublika ta'lim muassasalarida interfaol ta'limning quyidagi eng ommaviy texnologiyalari qo'llanilmoqda:

Keyingi yillarda ta'limda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosiy o'rinni egallamoqda. Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko'ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo'naltirilishi talab qilinmoqda. O'zida ana shu imkoniyatlarni namoyon eta olgan ta'lim *shaxsga yo'naltirilgan ta'lim* deb nomlanadi. Ushbu ta'lim pedagog va magistrant o'rtasidagi o'zaro munosabat hamkorlik va tanlash erkinligiga asoslanib, magistrantning qadriyat sifatida e'tirof etilishi uchun sharoit yaratadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining quyidagi turlari farqlanadi: 1.Modulli ta'lim texnologiyasi. 2.Muammoli ta'lim texnologiyasi. 3.Interfaol ta'lim texnologiyasi. 4.Individual ta'lim texnologiyasi. 5.Masofaviy ta'lim

texnologiyasi. 6.Kompyuter ta'lim texnologiyasi. 7.Hamkorlik ta'lim texnologiyasi. 8.Loyiha ta'lim texnologiyasi. 9.Dasturiy ta'lim texnologiyasi. 10.Tabaqalashtirilgan ta'lim texnologiyasi. 11.Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi. 12.O'yin texnologiyalari. 13.Gender ta'lim texnologiyasi. 14.Quvvatni tejoyvchi ta'lim texnologiyasi.

Mazkur ta'lim texnologiyalaridan *modulli ta'lim, muammoli ta'lim va interfaol ta'lim texnologiyalarini* faol qo'llash tavsiya qilinadi.

Ta'lim jarayonida faol qo'llanayotgan innovatsion texnologiyalardan biri **keys** stadi hisoblanadi. Keys texnologiyasi bugungi kungacha asosan iqtisod va huquq sohalarida qo'llab kelingan. Hozirgi kunda boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlarda foydalanish ham ta'lim samaradorligini oshirishi e'tirof etilmoqda.

Keys-stadi – (inglizcha *case* – to'plam, aniq vaziyat, *study* – ta'lim) keysda bayon qilingan va ta'lim oluvchilarni muammoni ifodalash hamda uning maqsadga muvofiq tarzdagi yechimi variantlarini izlashga yo'naltiradigan haqiqiy yoki sun'iy ravishda yaratilgan vaziyatning tahlil etilishiga asoslanadigan o'qitish metodi.

Keys-stadi usuli qo'llaniladigan o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlar bosqichi va mazmuni

Ishlar bosqichi va mazmuni	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchi
Tayyorgarlik	Tanishish uchun talabalarga keys materiallarini tayyorlaydi va avvalgi mashg'ulotlarda tarqatadi.	Keys mazmuni bilan tanishadilar
1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish. (5 daq.)	1.1. O'quv mashg'ulotining mavzusi, maqsadi, kutilayotgan natijalar va uni olib borish rejasi bilan tanishtiradi. Keys ahamiyatini va uni kasbiy bilimlarni rivojlanishiga ta'sirini tushuntiradi.	Diqqat qiladilar.

<p>2-bosqich. Bilimlarni Faollashtirish (10 daq.)</p>	<p>2.1. Talabalar bilimni faollashtirish maqsadida mavzuning asosiy tushun-chalari bo'yicha tezkor-so'rov o'tkazadi (ilova).</p> <p>2.2. Amaliy mashg'ulotda ishlash tartibi, baholash ko'rsatkich va mezonlari bilan tanishtiradi (ilova).</p>	<p>Savollarga javob beradilar. Muhokama qiladilar, aniqlash tiruvchi savollar beradilar.</p>
<p>3-bosqich. Alohida ishlash. (20 daq.)</p>	<p>3.1. Keys materiallarini muhokama qilishni tashkillashtiradi, ishlash qoidasi, vaziyatlarni tahlil qilish chizmasi, muammolarning ifodalanishiga e'tibor berishlariga qaratadi.</p> <p>3.2. Vaziyatni mustaqil tahlil qilishni, muammoni ifodalashni, yechish yo'llarini aniqlashni, so'ngra uni yechish topshirig'ini beradi</p>	<p>Keys materiallarini muhokama qiladilar, aniqlaydilar, savollar beradilar. Mustaqil ravishda tahlil qilish varag'ini to'ldiradilar, muammoni yechadilar.</p>
<p>4-bosqich. Kichik guruhlarda ishlash (20 daq.)</p>	<p>4.1. Talabalarni kichik guruhlariga bo'ladi va topshiriq beradi: vaziyatni muhokama qilish va tahlil qilib ko'rish, guruh uchun vaziyatni tahlil qilish varag'ini to'ldirish, yechish tartibini ishlab chiqish, topshiriqni yechish, taqdimotga tayyorlanish</p>	<p>Keysni yechish va taqdimot varag'ini tayyorlash bo'yicha harakatlar qiladilar</p>
<p>5-bosqich. Taqdimot (20 daq.)</p>	<p>5.1. Taqdimot, muhokama va guruhlar taqdimotini o'zaro baholashni tashkillashtiradi. Javoblarni sharhlaydi, tahlil qilish va muammoli vaziyatni yechish jarayonida qilingan xulosalarga e'tibor qaratadi.</p>	<p>Guruhlar taqdimot qiladilar. Boshqa talabalar munozarada ishtirok etadilar, savollar beradilar</p>

KONSEPTUAL JADVAL

O'rganilayotgan tushuncha, hodisa, fikrni uch va undan ortiq jihat va ko'rsatkichlari bo'yicha taqqoslashni ta'minlaydi hamda yaxshi samara beradi.

Tizimli fikrlashga o'rgatish, muammoni tahlil qilish, ma'lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish, o'rganilayotgan hodisalarning muhim belgilarini aniqlash, tadqiqot yo'nalishini belgilash, internetda axborot qidirish uchun tayanch so'z va iboralarni tanlash maqsadlarida tuziladi.

Jadval quyidagicha tuziladi: gorizontal bo'yicha taqqoslanadigan tushunchalar, vertikal bo'yicha esa, ularning taqqoslanadigan turli jihat va xossalari joylashtiriladi.

Konseptual jadvalda o'zlashtirilayotgan o'quv materialining ancha qismi ixcham shaklda ifodalanadi. Bunday jadval mashg'ulotning metodik ta'minotini yanada boyitadi. Muayyan matn bo'yicha konseptual jadvallarni mikroguruhlarda aqliy hujumdan foydalanib tuzish va ularni guruh bo'yicha muhokama qilib, eng maqbul variantini qabul qilish amaliy mashg'ulotlarning "anglash" fazasida yaxshi natija berishi mumkin. Konseptual jadval yordamida bir necha kasb yoki mutaxassisliklarni taqqoslash ham mumkin. Dars davomida o'tkazilayotgan munozara davomida talabalarga konseptual jadval tuzish topshirig'ini berish tavsiya etiladi. Bunday jadval tuzishni uyga vazifa qilib berish esa talabalarning mustaqil bilish faoliyati yanada samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Fakultativ o'quv kursini o'qitishda **slaydlar, video, multivideo, qisqa metrajli hujjatli filmlardan** foydalanish mumkin. Shuningdek, o'qitishning **an'anaviy va ilg'or usullarini, shuningdek, o'qitishning an'anaviy va ilg'or uslublarini, jumladan, ekspres so'rovlar, test so'rovlari, dasturiy o'qitish, davra suhbatlarini o'tkazish, muammoli o'qitish texnik vositalarini qo'llash, ekskursiya** va boshqa usullardan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Mustaqil ta'lim-tarbiya jarayoni mashg'ulotlari ma'ruza, muloqot, munozara, taqdimot tarzida tashkil etiladi. Ushbu mashg'ulotlarni quyidagi algoritm (bilish, qo'llash, tahlil qilish va natija) asosida amalga oshiriladi.

Talabalarga fakultativ o'quv kursini zamonaviy usulda o'rgatish, ularning mustaqil bilim olishiga sharoit yaratish hamda olgan bilimni mustaqil ravishda baholash uchun quyidagilardan foydalaniladi:

- "Aqliy hujum", "Debatlar" "Reynstorming", "Klaster" (axborotni yig'ish), "Sinkveyn" (axborotni yig'ish, "Akvarium", "Charxpalak", "G'oyalar bahsi", "Matbuot-konferensiyasi" kabi yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanish.
- Talabalarni oldindan tarqatma materiallar bilan ta'minlashga erishish.

- Talabalarning kichik guruhlarga bo‘lib, murabbiy-ustozlar rahbarligida mustaqil bilim olishga o‘rgatish.
- ma’ruza matnidagi jadval diagramma va raqamli ma’lumotlarni oldindan tayyorlab, guruh talabalariga tarqatish. (Bu usul o‘qituvchining vaqtini tejab, talabalarni ortiqcha yozishdan ozod qiladi).
- Test savollari tuzish.
- “Tayanch” iboralarni ishlab chiqib, talabalarga ularni mukammal o‘zlashtirishda ko‘maklashish.
- talabalarni zamonaviy kompyuter dasturlari asosida tayyorlangan slaydlar bilan ko‘rgazmali ma’ruza qilishga o‘rgatish kabi usullardan foydalanish mumkin.

MUSTAQIL TA’LIMNI AMALGA OSHIRISH

Talaba mustaqil tayyorlanganda fakulteti, o‘quv kursi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- tarqatma materiallar bo‘yicha fakultativ o‘quv kurs mavzularni o‘zlashtirish. Bunda o‘qituvchi asosiy materialning bayon qilinishiga alohida ahamiyat berishi lozim bo‘ladi. Tarqatma materiallar hajmi har bir mavzu bo‘yicha 3-5 sahifa bo‘lishiga erishish kerak. Bunday ish natijalari reyting nazoratining muvofiq bosqichlarida tekshiriladi.
- O‘qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirilgan tizimlari bilan ishlash. Bu usul mashg‘ulotlar hamda mustaqil ishga tayyorgarlik ko‘rish jarayonida qo‘llanilishi mumkin.
- O‘z-o‘zini baholash orqali bilimni uzluksiz nazorat qilish. Talaba maxsus formula yordamida o‘z bilimini o‘zi baholaydi va maxsus nazorat daftarlariga qayd etib boradi.
- Fakultativ o‘quv mavzulari bo‘yicha adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, qo‘shimcha adabiyotlar ishlash hamda ularni o‘rganish;
- Talabalarning mustaqil ta’lim va taqdimot bilan bog‘liq holda fakultativ o‘quv kursining muayyan mavzularni chuqur o‘rganish. Mustaqil ishning bu shakli barcha semestr talabalariga tavsiya etiladi.
- Internet materiallari.
- Audio manbalar.
- Axborot-resurs markazlaridagi mavjud davriy matbuot materiallari.
- Avtomatlashtirilgan o‘rgatuvchi nazorat qiluvchi tizimlar bilan ishlash. Bu mashg‘ulotlar talabaning bilimlarini yanada mustahkamlaydi, tafakkurini boyitadi

TAQDIMOTLARNI AMALGA OSHIRISH

Taqdimotlar fakultativ o‘quv kursda olingan bilim, malaka va ko‘nikmaning amalda qo‘llanilishi, ya’ni yangi shaxs madaniyati tarziga aylanganligi darajasini

ko'rsatuvchi indikator vazifasini o'taydi. Taqdimotlar o'quv taqvimiy rejada ko'rsatilgan mavzular doirasida tavsiya etilgan mavzularga bag'ishlanadi. Talabaning mavzuni tanlashiga imkon beriladi.

Taqdimotga tayyorlanish jarayonida talabaga quyidagi tavsiyalar va ko'mak beriladi:

- fakultativ o'quv kursi mavzulari bo'yicha adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish, qo'shimcha adabiyotlar ustida ishlash hamda ularni o'rganish.
- internet materiallarini topish va unumli foydalanish;
- audivizual manbalardan foydalanish;
- axborot resurslari markazidagi mavjud davriy matbuot materiallaridan foydalanish.

TAVSIYA ETILADIGAN TAQDIMOT MAVZULARI

1. Turkiston xalqining milliy qahamoni
2. Avloniy hayoti va faoliyatining o'rganilishi
3. Avloniyning boshqaruv usullari va siyosiy partiyalar faoliyatiga doir qarashlari
4. Avloniyning "Sayohat xotiralari"
5. Avloniyning jadid-qadim munozaralariga munosabati

VIII. FAKULTATIV KURS MAVZULARINING QISQACHA MAZMUNI MA'RUZALAR

Birinchi mashg'ulot: Abdulla Avloniy hayoti va ijodi.

O'tkazish shakli: Ma'ruza.

O'qituvchi talabalarni Abdulla Avloniy hayoti va ijodi bilan aloqador eng muhim va asosli ma'lumotlar bilan tanishtiradi. Avloniy jadidchilik harakatining rahbari sifatida xalq uchun manfaati bor amaliy ishlar bilan qizg'in shug'ullanganligi, xususan, jadid maktablari tashkil etish, teatr san'atiga asos solish, gazeta-jurnal chop qilish, nashriyot hamda kutubxona tashkil etishdagi fidoyiliklari, siyosiy, ma'rifiy-madaniy, iqtisodiy-ijtimoiy sohalarda birdek xizmat qilganligi xususida aytib o'tadi. Uning alohida ta'kidlaydi. Ijodkor yashagan tarixiy sharoit va davr ijtimoiy-siyosiy jarayonlari to'g'risida tasavvur uyg'otadi. Avloniy hayoti va faoliyati tadqiq etilgan ishlar bilan tanishtiradi. Avloniyning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga kirib kelishida muhim ta'sir ko'rsatgan omillar izohlanadi. Avloniy hayoti va ijodini o'rganishning ahamiyatini bugungi milliy g'oya va mafkura negizida tushuntirib o'tadi.

(Shu o'rinda Abdulla Avloniy hayoti va ijodi yoritilgan tegishli multimedia materiallari namoyish etiladi)

Interfaol metod

Mazkur mashg'ulotda o'qituvchi Didaktik o'yin texnologiyasi (Matbuot konferensiyasi)dan foydalanadi. Matbuot konferensiyasi darsi o'qituvchining kirish so'z bilan ochiladi. U kirish so'zida darsning mavzusi, maqsadi va borishi bilan talabalarni tanishtirib, bugungi matbuot konferensiyasi Avloniy hayoti va ijodini o'rganishning muhim jihatlarini yoritish, jadidchilik g'oyalarning bugungi milliy mafkuramizga mos keluvchi nuqtalarini tahlil qilish, Avloniy faoliyati va qarashlarining keng targ'ib etilishi va o'rganilishi masalalariga bag'ishlanishi, konferensiyada faylasuf-jamiyatshunos olimlar, san'at va davlat arboblari, soha mutaxassislari, shuningdek, respublikamiz ommaviy axborot vositalarining muxbirlari ishtirok etayotganligini qayd etadi.

“Matbuot konferensiyasi”da muhbirlarning rolini bajarayotgan talabalar olimlarga quyidagi savollar bilan murojaat etishlari mumkin:

1. XX asr boshlari Turkistonda jadidlar amalga oshirgan islohotlar va ularning mohiyati nimadan iborat?
2. Abdulla Avloniyning siyosiy-ijtimoiy tafakkuri tadrijida muhim turtki bo'lgan omillar.
3. Avloniy ijodi bo'yicha qanday tadqiqotlar yaratilgan.

Qo'llash: tarixiy haqiqatni to'g'ri anglab yetishda, Avloniy faoliyatining o'ziga xos jihatlarini belgilab olishda hamda “Milliy uyg'onish adabiyoti”, “O'zbek adabiyoti tarixi”, “Pedagogika”, “Tarix”, “Milliy matbuot” fanlarining tegishli mavzulariga qo'llash mumkin.

Natija: Abdulla Avloniy hayoti va ijodi to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi. Avloniy hayotini o'rganishning maqsad va mohiyatidan hamda mamlakatimizda san'at va adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo'ladi. Talabada jadidchilik harakati, jadidlarning milliy hurriyat yo'lidagi jasoratini xolisona baholash ko'nikmalari paydo bo'ladi.

Tayanch tushunchalar: Abdulla Avloniy, jadidchilik harakati, milliy uyg'onish adabiyoti, Turkiston, maa'rifat, madaniyat, istiqlol, sayohat, haj safari, Avloniyshunoslik, yangi usul maktabi, gazeta, Vatan taraqqiyoti.

Interfaol metod

O'qituvchi yoshlarga FSMU texnologiyasining to'rt bosqichi yozilgan qog'oz varaqlarini tarqatadi va yakka tartibda ularni to'ldirishni iltimos qiladi.

Vazifa. Avloniy publitsitikasi qanday g'oyalarni aks ettirgan? savoli bo'yicha quyida fikrlaringizni bayon eting?

F – Fikringizni bayon eting;

S – Fikringiz bayoniga biron sabab ko'rsating;

M – Ko'rsatgan sababingizni asoslovchi misol keltiring;

U – Fikringizni umulashtiring.

Yoshlarning o'zlari yozgan fikrlarini o'qib himoya qilishlari so'raladi. Bu texnologiya tinglovchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan birga, bahslashish madaniyatini o'rgatadi. O'qituvchi esa ularning fikrlarini to'g'ri yo'naltirish orqali mavzuni to'g'ri anglashlariga harakat qiladi.

Qo'llash: Adabiyotshunos, jurnalist, tarixchi, dinshunos mutaxassislar bilan birgalikda interfaol uslubda mashg'ulot olib boriladi.

Natija: Yoshlarda Avloniyning publitsist, noshir sifatidagi faoliyati haqida tushuncha va tasavvurlar shakllanadi. Avloniyning milliy matbuotimiz rivojiga qo'shgan ulushi, maqola va xabarlarining qanday maqsadlarga xizmat qilganligi, tashqi davriy nashrlardagi ishtiroki masalalarini tahlil etadilar. "Oyina" jurnali hamda "Samarqand" gazetalari faoliyati misolida Avloniyning muharrirlik iqtidoriga baho berish imkoniga ega bo'ladilar. Avloniy til, madaniyat, matbuot, taraqqiyot haqidagi fikrlarining bugungi kunda ham naqadar dolzarbligini anglab yetadilar.

Tayanch tushunchalar: Avloniy, matbuot, felyeton, publitsistika, "Oyina" jurnali, "Samarqand" gazetasi, tanqid, senzura, muharrirlik faoliyati.

Interfaol metod

Yoshlar 2 guruhga bo'linadilar. 1-guruh Avloniyning siyosiy-huquqiy mavzudagi maqolalarini, 2-guruh Avloniyning milliy o'zlik, qadriyatlar xususidagi qarashlarini tahlil etadilar. Mashg'ulot jarayonida olingan tushuncha va ma'lumotlar asosida to'g'ri va noto'g'ri fikrlash holatlari ko'rsatib beriladi. Talabalar tomonidan bildirilgan fikrlarning asosli ekanligiga qarab ruhan rag'batlantiriladi.

Qo'llash: Talabalarni Avloniy siyosiy-ijtimoiy tafakkuri bilan tanishtirish, milliy ozodlik uchun kechgan kurashlar va Avloniy ishtiroki, davlat dumasi, qozilar, partiyalar, siyosiy boshqaruv usuli haqidagi Avloniyning o'z qarashlari, ijtimoiy-siyosiy maqolalarining ijtimoiy tafakkur tadrijiga ko'rsatgan ta'sirini tushunishda qo'l keladi. Bunda jurnalistika, tarix, milliy uyg'onish sohasi mutaxassislarining fikrlari muhim ahamiyatga ega.

Natija: Avloniy faoliyatining barcha nuqtalari: ta'lim, madaniyat, teatr, matbuot, adabiyot, siyosat – bularning barchasi milliy istiqlol, milliy o'zlikka erishish, millatni ma'rifatli qilish yo'lida birlashganligini tushunib yetadilar. Uning keng ijtimoiy-siyosiy tafakkuri, sud-huquq tizimi, siyosiy boshqaruv xususidagi qarashlaridan xabardor bo'lishadi.

Tayanch tushunchalar: Turkiston mustamlakasi, rus hukumati, siyosiy harakatlar, syezd, дума, partiya, kadetlar, milliy o'zlik, milliy til.

MULOQOTLAR

Birinchi mashg'ulot: Turkistonda jadidchilikning shakllanishi va Abdulla Avloniy.

O‘tkazish shakli: muloqot.

Turkistonda “jadid” nomini olgan ziyoli qatlam XX asrning birinchi 10 yilligida shakllanishi, Turkiston jadidchiligining asosini Toshkent, Samarqand, Buxoro va Qo‘qon shaharlari va atrofidagi ma‘rifatparvarlar tashkil etgani, Turkistonga jadidchilik g‘oyalarining kirib kelishida jadidchilik harakatining asoschisi qrimlik Ismoil Gasprinskiyning (1851-1914) faoliyati, ayniqsa, u nashr qilgan “Tarjimon” gazetasi muhim rol o‘ynagani, Avloniyning 1899-yili haj qilish uchun sayohatga chiqishi va islohotchilik g‘oyalari bilan tanishganligi, Avloniyning publitsistik faoliyati 1902-yili Turkistonda mahalliy tilda chiqqan rasmiy “Turkiston viloyatining gazetasi”dan boshlangani, Avloniyning siyosatga doir nazariy qarashlari uning “Kitob-i muntaxab-i jug‘rofiya-i umumiy va namuna-i jug‘rofiya” darsligida, “Duma va Turkiston musulmonlari”, “Xayr ul-umuri avsatuha”, “Muhtaram samarqandiylarg‘a xolisona arz” va shu kabi maqolalarida o‘z ifodasini topgan, uning adabiy, pedagogik faoliyati tahlil qilinadi.

Interfaol metod

Mashg‘ulot zamonaviy pedagogik texnologiyaning “Munozarali dars” metodi asosida o‘tkaziladi. Mashg‘ulot o‘qituvchining kirish so‘zi bilan ochiladi. O‘qituvchining kirish so‘zi tugagandan so‘ng “Munozarali dars”ning talablarini tushuntiradi. Bu quyidagilardan iborat:

1. Guruh talabalari kontingentdan kelib chiqqan holda 3 yoki 4 jamoaga ajratiladi.
2. Jamoa o‘ziga nom tanlaydi (jamoaning nomi falsafiy-estetik ma‘noni anglatishi kerak)
3. Har bir jamoa o‘zining yetakchi liderini saylaydi. Jamoaning fikrini lider ayta olishi mumkin, qo‘shimchalar liderning fikridan keyin bildiriladi.
4. Baholashda jamoa a‘zolarining javobidagi mustaqil fikrlash, ilmiy asoslash, hayotiy isbotlash masalalari ham hisobga olinishi ta’kidlanadi.

Bir jamoa ikkinchi jamoa fikrini tanqid qilishi, sharhlashi, qo‘shimcha fikr bildirish va ilmiy savollar bilan murojaat qilishi mumkin. Munozarali darsda jamoalarga quyidagi savollar beriladi:

1-jamoaga. Gasprinskiy va Avloniy munosabatlari qaysi yillarda boshlangan?

2-jamoaga. Gasprinskiy va Avloniyning siyosiy qarashlari, til va maorif xususidagi munosabatlarini aynan bir xil bo‘lgan deb hisoblaysizmi?

3-jamoaga. “Tarjimon” gazetasining Avloniy faoliyatiga ta’sirini gapirib bering.

Qo‘llash: mashg‘ulot tarixchi, adabiyotshunos, jurnalist, siyosatshunoslar, huquqshunoslar, ma’naviyat targ‘ibotchilari, hayot tajribasiga ega bo‘lgan mutaxassislar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: Gasprinskiyning Turkiston ziyolilariga, xususan, Avloniyga ko‘rsatgan ta’siri, Avloniyning davr ijtimoiy-siyosiy jarayonlaridan boxabar bo‘lishida “Tarjimon” gazetasining o‘rni, ushbu ikki ma‘rifatparvarning “til birligi” masalasidagi qarashlari, Gasprinskiy g‘oyalarini Turkistonda keng yoyishda Avloniyning xizmatlari to‘g‘risida yangi bilimlarga ega bo‘lishadi.

Tayanch tushunchalar: I.Gasprinskiy, Turkiston, “Tarjimon”, “til birligi”(tavhidi lison), usuli jadid maktablari, “Sayohat xotiralari”.

Ikkinchi mashg‘ulot: “Avloniya kutubxonasi” va kitobxonlik
O‘tkazish shakli: muloqot

Kutubxonaning ziyolilar va ilm ahliga foydasi behad ulkan bo‘lganligi, u Avloniyning keyingi faoliyati tushuntiriladi. Ushbu kutubxonada Rossiya va xorijda nashr etilgan 225 jild kitoblar, gazeta-jurnallar, entsiklopediya, lug‘atlar, xarita va atlaslar ham o‘rin olganligi haqida ma‘lumot berib o‘tadi. Kutubxona faoliyatida Hoji Muin, Vasliy Samarqandiy va muallim Abdulqodir Shakuriylarning alohida o‘rni bo‘lganligi xususida bayon etiladi.

Interfaol metod

Mazkur mashg‘ulotda o‘qituvchi Didaktik o‘yin texnologiyasi (Matbuot konferensiyasi)dan foydalanadi. Matbuot konferensiyasi darsi o‘qituvchining kirish so‘z bilan ochiladi. U kirish so‘zida darsning mavzusi, maqsadi va borishi bilan talabalarni tanishtirib, bugungi matbuot konferensiyasi “Avloniya kutubxonasi” faoliyatini yoritish, kutubxona tashkil etilishiga nisbatan qadimchi ulamolar munosabatini o‘rganish, Avloniyning ushbu kutubxonani tashkil etishda ko‘rsatgan fidoyiliklarini e‘tirof etish, kutubxona faoliyatini yoritish masalalariga bag‘ishlanishini qayd etadi. Konferensiyada adabiyotshunoslar, faylasuf-jamiyatshunos olimlar, san‘at va davlat arboblari, soha mutaxassisleri, shuningdek, respublikamiz ommaviy axborot vositalarining muhbirlari ishtirok etayotganligini qayd etadi.

“Matbuot konferensiyasi”da muhbirlarning rolini bajarayotgan talabalar olimlarga quyidagi savollar bilan murojaat etishlari mumkin:

- 1.“Avloniya kutubxonasi” tashkil etilishining asosiy maqsadi?
2. Kutubxona faoliyati ulamolar tomonidan qanday tazyiqlarga uchradi?
3. Kutubxona fondini boyitishda Avloniy qanday ishlarni amalga oshirdi?
4. Avloniy vafotidan so‘ng kutubxona taqdiri qanday kechdi?

Qo‘llash: tarixiy haqiqatni to‘g‘ri anglab yetishda, Avloniy faoliyatining o‘ziga xos jihatlarini belgilab olishda hamda “Milliy uyg‘onish adabiyoti”, “O‘zbek adabiyoti tarixi”, “Pedagogika”, “Tarix”, “Milliy matbuot” fanlarining tegishli mavzulariga qo‘llash mumkin.

Natija: Abdulla Avloniy hayoti va ijodi to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘ladi. Avloniy hayotini o‘rganishning maqsad va mohiyatidan hamda mamlakatimizda san‘at va adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo‘ladi. Talabada jadidchilik harakati, jadidlarning milliy hurriyat yo‘lidagi jasoratini xolisona baholash ko‘nikmalari paydo bo‘ladi.

Tayanch tushunchalar: Abdulla Avloniy, “Avloniya kutubxonasi”, ulamo, kutubxona fondi, dastur, kitobxonlar, ma‘rifat, madaniyat.

MUNOZARALAR

Birinchi mashg'ulot: Avloniy va matbuot

O'tkazish shakli: munozara.

Mashg'ulot avvalida Avloniyning matbuot sohasiga kirib kelshida turtki bo'lgan omillar, Turkistondagi vaqtli matbuotning ahamiyati, dastlabki ildizlari masalalariga to'xtalinadi. Shundan so'ng 1913 yil 20 avgustda Avloniy muharrirligida nashr etilgan ilk milliy jurnal "Oyina"ning faoliyati, jurnalning yuzaga kelishida Avloniyning ruhlantirgan omil dastlabki tatar jurnali "Mir'ot" ("Oyina") bo'lganligi ta'kidlanadi. "Oyina"ning maqolalari o'zbek va tojik tillarida yozilgan bo'lib, buning ko'proq ulushi o'zbek tiliga to'g'ri kelishi, jurnalda 16 xil turdagi materiallar berib borilganligi to'g'risida ma'lumot berib beriladi.

Interfaol metod

Mashg'ulot zamonaviy pedagogik texnologiyaning "Munozarali dars" metodi asosida o'tkaziladi. Mashg'ulot o'qituvchining kirish so'zi bilan ochiladi. O'qituvchining kirish so'zi tugagandan so'ng "Munozarali dars"ning talablarini tushuntiradi. Bu quyidagilardan iborat:

1. Guruh talabarlari kontingentdan kelib chiqqan holda 3 yoki 4 jamoaga ajratiladi.
2. Jamoa o'ziga nom tanlaydi (jamoaning nomi falsafiy-estetik ma'noni anglatishi kerak)
3. Har bir jamoa o'zining yetakchi liderini saylaydi. Jamoaning fikrini lider ayta olishi mumkin, qo'shimchalar liderning fikridan keyin bildiriladi.
4. Baholashda jamoa a'zolarining javobidagi mustaqil fikrlash, ilmiy asoslash, hayotiy isbotlash masalalari ham hisobga olinishi ta'kidlanadi.

Bir jamoa ikkinchi jamoa fikrini tanqid qilishi, sharhlashi, qo'shimcha fikr bildirish va ilmiy savollar bilan murojaat qilishi mumkin. Munozarali darsda jamoalarga quyidagi savollar beriladi:

1-jamoaga. "Oyina" jurnalining jadid matbuotida tutgan o'rni xususida fikr bildiring?

2-jamoaga. "Oyina" jurnalida e'lon qilingan adabiy materiallar badiiyati haqida munosabatingiz.

3-jamoaga. "Oyina" va mushtariylar e'tirozini qanday baholaysiz?

Qo'llash: mashg'ulot tarixchi, adabiyotshunos, jurnalist, ma'naviyat targ'ibotchilari, hayot tajribasiga ega bo'lgan mutaxassislar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: Turkistondagi vaqtli matbuot, "Oyina" jurnalining tashkil topishi, jurnal sahifalaridagi muhim ilmiy-ma'rifiy maqola, sayohatnoma, xabarlarining qiymati, "Oyina" Avloniyning ma'rifatchilik g'oyalarini keng yoyishda asosiy minbar vazifasini ham o'taganligi to'g'risida yangi bilimlarga ega bo'lishadi.

Tayanch tushunchalar: Avloniy, vaqtli matbuot, "Oyina", idora, felyeton, iqtiboslar, ruknlar.

Interfaol metod

Mashg'ulot zamonaviy pedagogik texnologiyaning "Insert texnikasi" metodi asosida o'tkaziladi. Mazkur metod talabalarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod talabalar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi. O'qituvchi yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matnni talabalarga tarqatadi. Talabalarga individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

“V” – tanish ma'lumot.

“?” – mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak.

“Q” – bu ma'lumot men uchun yangilik.

“– ” bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?

Belgilangan vaqt yakunlangach, talabalar uchun notanish va tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to'liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg'ulot yakunlanadi.

Natija: yoshlar ushbu dramani o'rganish davomida inson faqatgina moddiy boylik bilan yashay olmasligi, unda ma'naviy, jismoniy hamda ruhiy boylik ham bo'lishi lozimligini anglab yetadilar, dramadagi har bir obraz tabiati orqali o'sha davr ijtimoiy muhiti, insonlar dunyoqarashi, axloqi to'g'risida xulosalar chiqarishadi. Dramadagi obrazlar orqali jamiyatdagi ilmlilar bilan ilmsizlar, ma'rifatlilar bilan johillar, ogohlar bilan loqaydlar o'rtasidagi kursh tasvirlanganligini anglab yetadilar.

Tayanch tushunchalar: pyesa, teatr, "Padarkush", jaholat, ziyoli, domla, boy, Toshmurod, Tangriqul.

TAQDIMOTLAR

Birinchi mashg'ulot: Avloniy darsliklari.

O'tkazish shakli: Taqdimot.

Taqdimotda Avloniy jadid maktablari tashkil etish bilan bir qatorda, ushbu maktablarda o'qitish uchun bir qator darsliklar ("Risolayi asbobi savod", (Savod chiqarish kitobi) "Muntaxabi jug'rofiyai umumiy" (Qisqacha umumiy geografiya), "Kitobatul-atfol" (Bolalar maktublari), "Muxtasari tarixi islom" (Islomning qisqacha tarixi), "Madxali jug'rofiyai umroniy" (Aholi geografiyasiga kirish), "Muxtasar jug'rofiyai Rusiy" (Rusiyaning qisqacha geografiyasi) yozganligi xususida ma'lumot berib o'tiladi. Avloniyning nima sababdan geografiyaga ko'p urg'u berganligi izohlanadi. Avloniyning ushbu darsliklari mukammal ilmiy asar sifatida ham qimmatli ekanligi asoslab beriladi. Birgina "Muntaxabi jug'rofiyai umumiy"ni yozishda "turkiy, arab, fors, rus tilidagi o'ttizga yaqin kitob va risolalardan foydalanganligi to'g'risida ma'lumot beradi. Shu bilan birga, bu

darsliklarda husnixat qoidalari, islom tarixi, savod chiqarish texnikasi kabi turli xil qimmatli ma'lumotlar borligi aytib o'tiladi.

Qo'llash: mashg'ulot pedagog, tarixchi, adabiyotshunos, jurnalist, ma'naviyat targ'ibotchilari, hayot tajribasiga ega bo'lgan mutaxassislar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: Turkistonda usuli jadid maktablarining tashkil topishi, an'anaviy o'qitish tizimidan farqli jihatlari, Avloniy ochgan maktablar, darsliklar, imtihon jarayoni, qadimchi ulamolar ta'qibi va rus hukumati tazyiqiga uchragan maktablar xususida o'z bilimlarini oshirib boradilar.

Tayanch tushunchalar: Avloniy, usuli jadid maktablari, o'qitish tizimi, pedagogika, savod chiqarish, husnixat, jug'rofiya, tarix.

IX. O'QUV-USLUBIY ADABIYOTLAR VA ELEKTRON RESURLARI RO'YXATI:

Асосий дарслик ва ўқув қўлланмалар

1. Авлоний. Тошкент тонги, -Т., 1979. -373 бет.
2. Абдулла Авлоний. Адабиёт ёхуд миллий шеърлар, ифодаи махсуса, 1-жуз, 1-табъ, Ильин литогр., 1-3-бетлар.
3. Абдулла Авлоний. Адабиёт ёхуд миллий шеърлар, ифодаи махсуса, 1-жуз, 1-табъ, Ильин литогр., 1-3-бетлар.
4. А.Авлоний. Аффон саёхати, қўлёзма, -Т., - 64 бет.
5. Проф. А.Авлоний. Адабиёт хрестоматияси, -Т., 1933, -378 бет.
6. А.Бобохонов, М. Махсумов. Абдулла Авлоний. Педагогик фаолияти, Ўқитувчи - Т., 1966. - 43 бет.
7. М.Раҳмонов. Ўзбек театри тарихи, -Т., Фан, 1968, 327-351-бетлар.

Қўшимча адабиётлар

8. Зиё Саид. Танланган асарлар, Фафур Фулом нашриёти, Т., 1974, -44 бет.
9. Ш.Ризаев, Жадид драмаси, Т.. "Шарқ", 1997, 63-71-бетлар.
10. А.Самойлович. Драматическая литература сартов, Петроград, 1917.

Elektron resurslar

4. www.ziyonet.uz
5. www.e-tarix.uz
6. www.ziyouz.com
7. www.qr.natlib.uz
8. www.media.natlib.uz
9. www.diss.natlib.uz